

Іващенко Оксана

доцент кафедри іноземних мов та технічного перекладу

Академії пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті проаналізована наукова література з проблеми психолого-педагогічної компетентності. Розглядаються різні підходи до визначення даного поняття. Автором представлена схема, що розкриває зміст поняття психолого-педагогічної компетентності. У схемі узагальнені професійні, комунікативні та особистісні риси випускника, що сприятимуть зростанню його професіоналізму.

Ключові слова: *психолого-педагогічна компетентність, знання, уміння, навички, професійна підготовка, якості особистості.*

В статье проанализирована научная литература по проблеме психолого-педагогической компетентности. Рассматриваются разные подходы к определению данного понятия. Автором представлена схема, раскрывающая смысл понятия психолого-педагогической компетентности. В схеме обобщены профессиональные, коммуникативные и личностные качества выпускника, которые будут содействовать его профессиональному росту.

Ключевые слова: *психолого-педагогическая компетентность, знания, умения, навыки, профессиональная подготовка, качества личности.*

Scientific literature on the problem of psychological and pedagogical competence is analyzed in the article. Different approaches to the determining of the stated concept are considered. The author presents the scheme that reveals the essence of the concept of psychological and pedagogical competence. Professional, communicative and personal features of graduates that will contribute to his professional growth are substantiated in the scheme.

Key words: psychological and pedagogical competence, knowledge, abilities, skills, professional training, features of personality.

Динамічні зміни життя, постійне оновлення інформації та колосальні темпи її накопичення зумовлюють потребу в таких фахівцях та членах суспільства, які здатні гнучко та оперативно адаптуватися до нових вимог, адекватно реагувати на нові виклики, навчатися протягом усього життя, розвиватися та творити. Компетентнісний підхід в освіті – це відповідь на вимоги часу. Він забезпечує спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток базових і предметних компетентностей особистості, що забезпечує фахове становлення спеціаліста.

Дана стаття присвячена проблемі психолого-педагогічної компетентності. Характеристика психолого-педагогічної компетентності як педагогічного явища видається складною та неоднозначною. Різні дослідники пропонують різні дефініції, у результаті чого існують різні визначення даного поняття. Мета статті – проаналізувати наукову літературу з проблеми психолого-педагогічної компетентності, розглянути різні підходи до визначення цього поняття та розкрити його зміст.

Проблема психолого-педагогічної компетентності у науковій літературі розглядається у контексті педагогічної діяльності викладачів училищ, коледжів та вищих навчальних закладів. Попри наголос на необхідності формування та розвитку психолого-педагогічної компетентності, ця проблема залишається малодослідженою. Проблема психолого-педагогічної компетентності розкрита українськими дослідниками (О. Гура [1], Ю. Красильник [2], М. Лук'янова [4], А. Москаленко [6], О. Полуніна [8]) та російськими (Н. Кузьміна [3], Н. Тализіна [10], Є. Шашенкова [11], Г. Сухобська [9]).

Поняття психолого-педагогічної компетентності не є загальноживаним та обмежується сферою підготовки майбутніх учителів загальноосвітніх шкіл та вищих навчальних закладів. У педагогічному словнику психолого-педагогічна компетентність визначається як «максимально адекватна, пропорційна сукупність професійних, комунікативних, особистісних якостей педагога, що дозволяє досягти якісних результатів у процесі навчання та виховання студентів» [7, с. 257]. Психолого-педагогічна компетентність передбачає зорієнтованість особистості на професійну діяльність та професіоналізм студента загалом. Вона базується на вмінні особистості виявляти свою індивідуальність та взаємодіяти в особливих умовах з

оточуючими людьми. Поняття психолого-педагогічна компетентність є комплексним, воно об'єднує особистісний та професійний аспекти.

Більшою мірою проблема психолого-педагогічної компетентності окреслюється дослідниками як сукупність певних якостей особистості із високим рівнем професійної підготовки до педагогічної діяльності і ефективної взаємодії із суб'єктом освітнього процесу. Стверджується, що розвиток психолого-педагогічної компетентності відображає потребу суб'єкта у самопізнанні, самозмінах, винаходженні способів навчально-виховної діяльності, методів впливу на особистість із урахуванням закономірностей розвитку його психіки. Психолого-педагогічна компетентність пов'язана із сферою людина-людина, є опосередкованою змістом діяльності фахівця частиною культури та виступає особистісним інструментарієм фахівця, що забезпечує професійну діяльність. Психолого-педагогічна компетентність розуміється як сукупність якостей спеціаліста, що характеризується високим рівнем професійної підготовленості до педагогічної діяльності та ефективної взаємодії з суб'єктами навчання. Це явище поєднує елементи професійної і загальної культури, педагогічного досвіду, збагаченого знаннями результатів наукових досліджень, помножених на професійно значимі якості, які виявляються в педагогічній діяльності. Отже, психолого-педагогічна компетентність розглядається як уміння педагога вирішувати професійно-складні ситуації, здатність до самозмін, уміння ефективно взаємодіяти з оточенням.

Н. Кузьміна зазначає, що психолого-педагогічна компетентність виявляється у володінні педагогом педагогічною діагностикою, умінні будувати педагогічно доцільні взаємини з суб'єктами навчання та здійснювати індивідуальну роботу на основі результатів педагогічного діагностування, знанні основ педагогіки, умінні розвивати у суб'єктів навчання стійкий інтерес до самовдосконалення. Психолого-педагогічна компетентність педагога, що формується у ВНЗ, є сукупністю психолого-педагогічних знань, умінь, навичок, необхідних для успішного здійснення функцій щодо виховання, навчання і розвитку особистості [3]. Близької позиції дотримується Г. Сухобська. Вона зазначає, що психолого-педагогічна компетентність передбачає наявність психолого-педагогічних знань, які є конкретно-методологічним принципом аналізу практичних ситуацій і критеріями оцінки результативності виконаних педагогом дій [9, с. 7]. А. Макарова окреслює психолого-педагогічну компетентність як сукупність психолого-педагогічних якостей, що впливають на результативність діяльності [5]. Ряд російських дослідників зазначають, що психолого-педагогічна компетентність повинна виявлятися у педагогічному такті – це дотримання педагогом принципу міри у

спілкуванні в найрізноманітніших сферах діяльності, вміння вибрати правильний підхід до учнів; спостережливість; здатність та бажання працювати із людьми; зацікавленість у результатах власної праці; вміння планувати навчальний процес та розвивати організаторські здібності [11]. Н. Тализіна стверджує, що не кожний, хто знає певну галузь науки, може її викладати, важливим є розуміння сутності людської душі та вміння надати вчасно потрібний матеріал [10]. Таким чином, психолого-педагогічна компетентність розглядається у контексті психолого-педагогічної грамотності, що полягає у глибокому знанні педагогіки. Психолого-педагогічна компетентність передбачає врахування педагогом особистісних та вікових особливостей учнів, специфіки їх комунікативної діяльності, психічного розвитку тощо. Психолого-педагогічна компетентність відображає потребу суб'єкта у самозмінах, творчій педагогічній діяльності, професійному зростанні, педагогічній майстерності. Вона виступає сукупністю професійних, комунікативних властивостей педагога, що дозволяють вирішувати складні педагогічні завдання.

Поняття психолого-педагогічної компетентності також розкрито у дослідженнях українських учених, де воно окреслене як складова професійної компетентності. Так, М. Лук'янова визначає психолого-педагогічну компетентність як готовність спеціаліста виконувати професійно-педагогічні функції відповідно до прийнятих у соціумі норм, стандартів. Дослідниця описує її як інтеграційну характеристику рівня професійної підготовленості педагога, засновану на фундаментальних психолого-педагогічних знаннях і вироблених комунікативних вміннях, що виявляються в єдності з особистісними якостями. Під психолого-педагогічною компетентністю педагога вона розуміє сукупність певних якостей (властивостей) особистості з високим рівнем професійної підготовки до педагогічної діяльності та ефективної взаємодії з учнями в освітньому процесі. Науковець стверджує, що сутнісна характеристика психолого-педагогічної компетентності педагога виявляється у його спрямованості на учня як головну цінність власної праці, тому необхідним є знання його розвитку на різних вікових етапах. Психолого-педагогічна компетентність виявляється у потребі в самопізнанні та самозмінах, змінах методів навчально-виховної діяльності з урахуванням закономірностей розвитку особистості [4]. Близької позиції дотримується О. Полуніна, яка окреслює психолого-педагогічну компетентність як «відносно сталу підструктуру педагогічної свідомості особистості, що складається із взаємопов'язаного комплексу психологічних утворень, єдність функціонування якого забезпечується оптимальним здійсненням професійно-педагогічної діяльності» [8, с. 5].

Ю. Красильник також зазначає, що психолого-педагогічна компетентність, яка формується у ВНЗ, є властивістю особистості, яка втілює поінформованість у спеціальній, методичній та психологічній галузях діяльності, здатність вирішувати психолого-педагогічні, методичні та виховні завдання. Підґрунтям психолого-педагогічної компетентності є розвинута педагогічна майстерність, такі особливі педагогічні здібності як комплекс психічних властивостей і якостей особистості, що є умовою продуктивних досягнень у науково-педагогічній діяльності [2]. Проблема психолого-педагогічної компетентності розроблена у дослідженнях А. Москаленко та О. Гури. А. Москаленко психолого-педагогічну компетентність педагога окреслює як «комплексне поняття, яке неможливо звести до педагогічних здібностей, до освіченості у сфері педагогіки та психології, чи до ансамблю особистісних рис педагога» [6, с. 53]. Дослідниця вважає, що психолого-педагогічна компетентність педагога вищої школи базується саме на «професійних знаннях, що застосовуються у процесі освітньої діяльності та оновлюються». Розкриваючи сутність поняття психолого-педагогічної компетентності, А. Москаленко виокремлює його основні напрями: 1) наявність необхідних психолого-педагогічних знань про загальні закономірності навчання, виховання та розвитку (знання директивних документів уряду про освіту; освоєння нових досліджень психолого-педагогічних наук і методик викладання предметів; уміння оперувати науковою психолого-педагогічною технологією; уміння застосовувати нові методи та прийоми навчання, виховання й розвитку; створювати позитивний емоційний настрій на заняттях, керувати поведінкою студентів на заняттях); 2) здатність визнавати особистість студента як найвищу цінність (готовність сприймати студентів такими, якими вони є, уміння спокійно сприймати можливі помилки, терпляче й уважно реагувати на їхні погляди, висловлювання, почуття, відчувати емоційний стан студентів як свій власний); 3) уміння творчо самовиражатися (наявність педагогічних здібностей, педагогічної майстерності, професійного вміння, потенціалу, мислення, педагогічної техніки й такту) [6, с. 52].

О. Гурую виокремлено такі основні положення поняття психолого-педагогічної компетентності: психолого-педагогічна компетентність є складовою професійної компетентності фахівця; психолого-педагогічна компетентність має таку саму значущість для успішності професійної діяльності викладача, як і спеціально-наукова компетентність; психолого-педагогічна компетентність складається із системи професійних педагогічних знань, умінь, навичок та якостей фахівця, причому визначальними є саме психолого-педагогічні знання – знання з педагогіки та психології; стрижневою частиною психолого-педагогічної компетентності викладача у зв'язку з

домінантністю комунікативного аспекту його професійної діяльності є соціально-перцептивна складова; формування психолого-педагогічної компетентності є неспецифічним, тобто відбувається за допомогою таких самих методів, як і формування професійної компетентності фахівця взагалі, завдяки оволодінню майбутнім викладачем системою психолого-педагогічних знань та проходженню ним педагогічної практики [1, с. 68]. О. Гура розглядає психолого-педагогічну компетентність як системну якість особистості, що визначає відповідність майбутнього фахівця вимогам до професійної діяльності. Психолого-педагогічна компетентність представлена дослідником у вигляді сукупності певних підсистем, яким властива цілісність, що забезпечується взаємозв'язком і постійним обміном із зовнішнім середовищем. Система компетентності є результатом взаємодії двох складних структур: професійної та особистісної, що характеризується циклічністю та виявляється з певною періодичністю і різною комбінацією елементів. Зазначається, що психолого-педагогічна компетентність виступає як складна особистісно-професійна системна якість, що забезпечує на особистісному рівні самоорганізацію (самопідготовку та самореалізацію) особистості відповідно до вимог професійної діяльності у вищому навчальному закладі й виявляється в актуальному стані у формі професійної компетентності. Стверджується, що вона має своєрідну природу й потребує комплексних психолого-педагогічних методів формування [1].

Таким чином, українські дослідники ставлять наголос на тому, що психолого-педагогічна компетентність полягає у готовності спеціаліста виконувати професійні педагогічні функції. Психолого-педагогічна компетентність виявляється у знаннях, уміннях, що поєднуються з особистісними якостями. Дане поняття окреслюється в контексті педагогічної свідомості, що виявляється у педагогічній майстерності; охоплює психолого-педагогічні знання, які полягають у розумінні загальних закономірностей сприйняття індивідуальних особливостей особистості.

Отже, розкриємо зміст поняття психолого-педагогічна компетентність за допомогою схеми (рис. 1).

Рис. 1. Сутнісний зміст поняття «психолого-педагогічна компетентність»

Таким чином, у даній статті ми узагальнили сутнісний зміст поняття «психолого-педагогічна компетентність». Психолого-педагогічна компетентність передбачає сукупність взаємопов'язаних професійних, комунікативних, особистісних рис, які сприяють зростанню професіоналізму, дозволяють досягати якісних результатів у процесі навчання та розвитку, самовдосконалення, формують готовність до самостійної творчої діяльності.

Окресливши поняття психолого-педагогічної компетентності, ми маємо змогу в подальшому визначити особливості та організаційно-педагогічні умови її формування і розвитку в процесі підготовки фахівців вищих навчальних закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу : теоретико-методологічний аспект : [монографія] / О. І. Гура. – Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2006. – 332 с.
  2. Красильник Ю. С. Психолого-педагогічна компетентність як складова педагогічної майстерності науково-педагогічного працівника / Ю. С. Красильник // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки. – Южно-Уральское книжное издательство, 2004. – С. 34–39.
  3. Кузьмина Н. В. Профессионализм педагогической деятельности / Н. В. Кузьмина, А. Л. Реан. – СПб. : СПбГУ, 1993. – 63 с.
  4. Лукьянова М. И. Психолого-педагогическая компетентность учителя / М. И. Лукьянова // Педагогика. – 2001. – № 10. – С. 56–61.
  5. Макарова А. К. Психологические критерии и ступени профессионализма учителя / А. К. Макарова // Педагогика. – 1995. – № 6. – С. 55–53.
  6. Москаленко А. М. Професійна компетентність викладача вищого навчального закладу / А. М. Москаленко // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка : Соціологія. Психологія. Педагогіка. – 2004.– № 20. – С. 51–55.
  7. Педагогический энциклопедический словарь / [гл. ред. Б. М. Бим-Бад]. – М. : Большая Российская Энциклопедия, 2003. – 528 с.
  8. Полуніна О. В. Психологічна компетентність викладача вищого педагогічного закладу як чинник успішності управління процесом учіння студентів : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Вікова та педагогічна психологія» / О. В. Полуніна. – К. : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 1997. – 16 с.
  9. Сухобская Г. С. Творческий потенциал учителя и его потребность в психолого-педагогических знаниях / Г. С. Сухобская. – М., 1987. – С. 23–34.
  10. Талызина Н. Ф. Педагогическая психология : учеб. пособие [для студ. сред. пед. учеб. заведений] / Н. Ф. Талызина. – М. : Издательский центр «Академия», 1998. – 288 с.
- Шашенкова Е. А. Психолого-педагогический практикум / Е. А. Шашенкова, Т. Н. Щербакова. – М. : Феникс, 2010. – 176 с.